

Geleneksel Bir Yakut algısı: Vargan

Bahar Gdek*

z

Asya merkezli olan ve en eski arkeolojik örneklerine Kuzeydoğu Asya da rastlanan vargan, dünyada yaygın olarak “jew’s harp” adıyla tanınmaktadır. 13. yüzyıl itibarıyla Avrupa’ya oradan da Afrika ve Amerika’ya yayıldığı bilinmektedir. Vargan, Kuzey Asya halkları arasında özellikle Şamanizm kültürünün egemen olduğu topluluklarda, kullanımı binlerce yıl öncesine dayanan geleneksel bir halk algısıdır. Dünyanın birçok bölgesinde farklı adlarla kullanılan ve Trk halkların yaşadığı Kuzeydoğu Asya’dan dünyaya yayıldığı düşünülen bu algı, Yakutistan’ın ulusal algıları arasında yer almaktadır.

Vargan, teknik imknları sınırlı, basit bir çalgıdır ama çok yönlü ve tükenmez ifade imknlarına sahiptir. Bu ses zenginliğini sağlayan aslında varganın kendi gücü değil, insanın ondan geçirerek kendi sesine hayat vermesidir.

Makalede, bir Yakut halk çalgısı olarak varganın Yakut kültüründeki yeri, eŐitleri, kullanım olanakları ve kullanım tekniğine odaklanılmıŐtır.

Anahtar Kelimeler

Vargan, müzik, vargan müziği, vargan notalama sistemi, Yakutistan, Yakut kültürü

GiriŐ

Vargan, dış görüntüsü uzun zamandan beri hiç deęiŐmemiŐ, çok eski bir çalgıdır. İngilizce kaynaklarda *jew’s harp* olarak geçmektedir. En erken Őekillerinin tek parça ağaç, bambu ya da kemikten yapıldığı görülmüŐ; MS 8-9. yüzyıllarda metal örneklerinin yapımına da baŐlanmıŐtır (Suits 2007: 14).13. yüzyıldan itibaren, metal varganların Avrupa’ya, buradan da Afrika ve Amerika’ya yayıldığı düŐünülmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eęitim Fakültesi, Müzik Eğitimi ABD – Samsun / Türkiye
bgudek@omu.edu.tr

En eski arkeolojik örneklerine Moğalistan ve Başkırğıstıztan'da rastlanan (Suits2007:14) ve bu nedenle Asya merkezli olduğu düşünülen bu çalgı, Orta ve Kuzey Asya halkları arasında, özellikle de Şamanizm kültürünün egemen olduğu topluluklarda yaygındır. En geniş müzikal-kültürel formlarından birini ise Rusya Federasyonu içindeki Saha Cumhuriyeti'nde, yani Yakutistan'da bulmuştur (Okladnikov 1970: 8).

Resim 1. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkmış eski bir vargan kalıntısı (<http://azbuki.altnet.ru>).



Anadolu'da kullanılmayan vargan, Türkçede çene arpı olarak adlandırılır. Uzakdoğu Asya'dan Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada malzemesi, formu/biçimi ve ses tonu bakımında farklı veya ortak özellikler taşıyan varganlara rastlamak da mümkündür.

Çağdaş varganın atasına *şeritli vargan* denir. Farklı kültürlerle ait vargan türleri önceleri kullanılan malzeme ve çalgıya verilen form açısından büyük benzerlikler gösterirken, kültürel gelişime paralel olarak, çalgının yapısı ve biçiminde farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin sesin daha güzel ifadesi ve daha güzel çıkarılması için çalgıya metal kavis eklenerek *kavis vargan* türü doğmuştur.

Çoğunlukla metalden imal edilen varganın biçim olarak en basit haliyle hilal ya da at nalı şeklide kıvrılmış bir metalin ortasından geçirilmiş bir başka metal çubuk şeklindedir. Metalin yanı sıra bambu, ahşap, pirinç ve fildişi benzeri malzemelerden yapılmış olanları da vardır. Örneğin bambudan yapılmış olan varganların görünümü kavissiz, ince ve uzun bir çubuk biçimindedir. Yapımında kullanılan malzeme çeşitliliğinin yanı sıra, etrafı kullanıldığı bölgenin sembelleri ya da motifleriyle bezenmiş, ustalık işi işlemlere ve şık desenlere sahip varganlara rastlamak mümkündür.

Aşağıda örnek iki vargan resmi verilmiştir (daha fazla örnek için bk. <http://varganist.ru/>).

Resim 2. Yakut varganı



Resim 3. Bambudan yapılmış bir vargan



Şamanizm ve Vargan

Def gibi vargan da Şamanizm kültüründe kullanılır ve bu kültürün sihirli bir tınıya sahip çalgısı olarak bilinir. Asya Şamanizminin de üç âlem söz konusudur: Yer, yeraltı ve gök. Özellikle Altay, Yakut ve Uygur Türklerinin geleneklerine göre, insanların yaşadığı *yer*, ölümlerin göçtüğü *yeraltı* (öte-âlem) ve spiritüel anlamdaki *kutsal gökten* oluşan üç ortam, merkezlerinden geçen, direk ya da kazık denilen bir eksenle birbirine bağlanırlar. Bu eksen “Göğün göbeği” ile “yerin göbeği” arasında bulunur. Şamanlar inisiyasyon sırasında bu âlemlere hem bilgi hem de güç için başvurur. Çalgılarla müzik yapmak Şamanın inisiyasyon sırasında en sık kullandığı tekniklerden biridir. Def ve vargan, şamanın transa girmesini kolaylaştıran iki önemli çalgıdır.

Def şaman için bu ritüelde yer, yeraltı ve gök âlemleri arasında geçişi sağ-larken, vargan ise onu koruyan bir çalgıdır. Bu tören sırasında vargan, sesiyle aynı zamanda koruyucu ruhları çağırarak ve onlarla iletişim sağ-lamak amacıyla kullanılır (Utkin 1994: 2).

Özgün tınısıyla vargan günümüzde vargan müziği ve vargan çalgısının üretiminde önemli bir merkez konumundaki Yakutistan’ın müzik kültüründe, insanların bütün duygularını aktarmasına yardımcı olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Kulakovskiy Yakut kültüründe vargan çalmanın, insanın yaşam gücünü güçlendirdiğine, vücuttaki organların fonksiyonlarını normalleştirdiğine ve bilinci tazelediğine inanıldığını belirtmiştir (Kulakovskiy 1977: 28). Kendi teknik imkânlarıyla sınırlı, basit bir çalgı olmakla birlikte vargan aynı zamanda çok yönlü ve ifade imkânlarıyla neredeyse tükenmez bir çalgı durumundadır. Bu kadar az şeye sahip bir çalgının, bu kadar büyük özellikler göstermesi şaşırtıcıdır. Bu ses zenginliğini sağlayan aslında varganın kendi gücü değil, insanın ondan kendi sesini ve konuşmasını geçirerek ona hayat vermesidir. İnsan vücudu ve

çalgi imkânlarının birleşimi sonucunda oluşan bu müzik, tüm beklentileri aşan ve dinleyende hayranlık uyandıran etkilere sahiptir.

Yakut Kültüründe Varganın Yeri ve Önemi

Yakut kültürünün egemen olduğu Kuzeydoğu Asya'da varganın tarihsel olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ve geçmiş kültürde nasıl bir yere ve öneme sahip olduğuna dair bilgilere, arkeolojik kalıntılardan çok Yakut halkının bütün geçmiş hafızası diyebileceğimiz Yakut epik anlatılarında (*Olonho*) rastlanmaktadır (Okladnikov 1970: 302). Bu epik anlatılarda vargandan yükselen sihirli ve özgün seste tanrıların da etkisi olduğu vurgulanır; bu yüzden varganın tatlı sesinin insanın kötü duygularını, stresini yatıştırdığına ve ruhsal sağlığına iyi geldiğine inanılır. Bu inanış, vargan çalmayı özel sebeplerle ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğine büründürmüştür.

Vargan, bayramları güzelleştiren, şarkıları, oyunları daha canlı, kalpleri ve ruhları daha aydınlık yapan bir çalgı (Kulakovskiy 1977: 32) olarak Yakut kültüründe toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olmuştur. Bu kültürde:

- Ölüm, kıtlık, afet gibi olayların yarattığı sıkıntıların üstesinden gelmek için,
- Aşık olan bir insanın duygularını ifade etmesinde ve karşı taraftaki insanın özel hislerini ortaya çıkarmak için aşk şarkılarının doğaçlamasında,
- Yakut kültüründe özellikle kadınların kendilerini ifade etmek için söyledikleri homus şarkılarında,
- Ayrıca, özel ya da sıradan olsun, her türlü toplantıda duygu birlikteliğini sağlamak için vargan çalınır (Utkin1994: 3).

Varganın Yakut kültüründeki önemi edebiyat eserlerinde de sıkça vurgulanmıştır. Ünlü Yakut şairi Alexey Kulakovskiy'in vargan hakkındaki şiirleri buna örnektir (1977: 29):

O gün
İyi kalpli tanrıların alevi
Ay altı dünyayı yarattı.
O gün
İyi kalpli tanrıların kabilesi
Bize hediye olarak güzel sesli, dokunaklı
Titreşen diliyle, yüz farklı şekilde ses çıkaran
Varganı yarattı.

XIX. yüzyıla kadar Yakutistan'da birçok vargan çeşidi kullanılmaktaydı: *Kulubun homus* “Кулухун Хомус” (kamış homus), *mas homus* “Мас Хомус” (tahta homus), *unuoh homus* “Унуох Хомус” (kemik homus)

vetemir homus “ТемірХомус” (demir homus) vb. Ancak XIX. yüzyıl ve sonrasında -demirci ustalarının da maharetleriyle- *temir homusun* (demir homus) kullanımı yaygınlaşmıştır. Örneğin Hudyakov (1969: 362), XIX. yüzyıla ait bir belgede, balta için 1,5 ruble, testere için de 1 ruble fiyat biçilirken, Yakut varganı için 3 ruble fiyat biçildiğini belirtmiştir. Bu bilgi, Yakut kültüründe vargana verilen önemi ve değeri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yakutistan’da vargan denilince akla gelen isimlerin başında, bütün hayatını mükemmel vargan sesini yakalamaya adanmış ve bu arayışı sonucunda da 2000’den fazla vargana imzasını atmış ünlü vargan yapım ustası S. Gogolev gelir. Gogolev dışında, vargan yapımında ön plana çıkmış diğer ustalar ise N. Burtsev, İ. Zaharov ve M. Jirkov’dur. Utkintüm bu ustaların vargan yapımında hâlâ 1000 yıllık geleneksel demir işleme tekniklerini kullanmalarının yanı sıra varganın ses gücünün yükseltilmesi ve ses niteliğinin artırılmasına yönelik arayışlarını da sürdürdüklerini belirtir (1994: 10). Bu arayışlar sonucunda usta ellerden çıkan güzel ve dolgun sesli varganlar, bu geleneksel çalgıya ve onunla yapılan müziğe olan ilgiyi artırmıştır.

Çıkarılan sesin tınısı ve gücü açısından kısıtlı imkânlara sahip olan kemik, tahta ve kamış varganların yerini daha güçlü ve geniş bir ses aralığına sahip demir varganın alması, varganistlerin daha ileri çalma teknikleri geliştirmesini ve karşılıklarına çıkan notalama sorununu çözmelerini zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler, Yakut müzik kültüründe yeni vargan eserlerinin bestelenip varganın profesyonel müzik içerisinde daha fazla yer almasını sağlamıştır. Yine bu bağlamda, Rus, Kazak, Buryat halk orkestrası tipinde, halk müziği çalgılarından oluşan toplulukların modern Yakut müzik kültüründe karşılığını bulamaması da (bk. <http://rus.ilkhomus.com/?p=196>) varganın modern Yakut müziği içindeki yerini ve önemini artırmıştır.

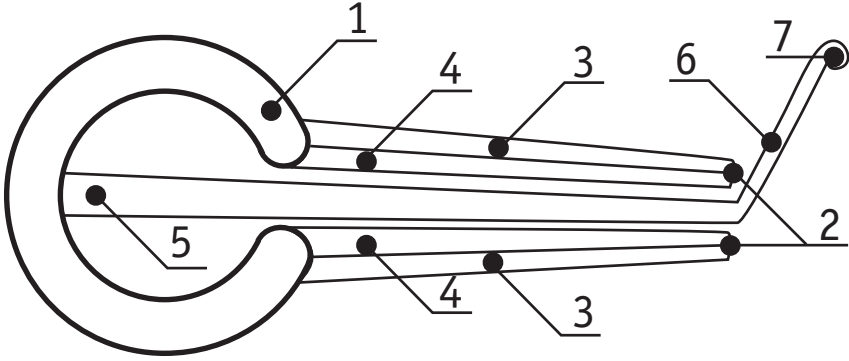
Vargan İcrası

Vargan çalarken çok güçlü titreşimler ortaya çıkar. İnsanın ağız boşluğunda ses dalgaları oluşur. Oluşan bu ses titreşimleri insanın kendi doğasında var olan titreşimlerle beraber başka bir rezonans oluşturur. Bu bağlamda vargan müziğinin, vargan ve insanın beraberliğinden, bütünlüğünden doğan bir müzik olduğu söylenebilir.

Ağız boşluğunun rezonans sağlanması amacıyla kullanıldığı vargandan, gırtlak hareketleri, diyafram nefesleri, dil hareketleri, ağzın değişik şekillere sokulması ya da daha henüz keşfedilmemiş birçok farklı yolla çeşitli sesler elde edilir. Bu açıdan bakıldığında, farklı varganların farklı kullanım yöntemleri olduğunu söylemek mümkündür.

Her vargan çeşidinin kendine göre bir tonu ve frekans aralığı vardır. Bu, o çalgının sadece boyutlarıyla değil, kullanılan malzemenin sertliği ve esnekliğiyle de ilgilidir. Örneğin, ortadaki metal çubuğun esnekliği oldukça önemlidir. Bir vargan icracısı olarak Markov'da metalin esnekliğinin o varganın sadece tonunun değil, frekansının da belirleyiciliğinde öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Markov 2009: 7).

Şekil 1. Varganın ana parçaları



Varganın Ana Parçaları

1. Yuvarlak
2. İskelet
3. Dış Yan Parçalar
4. İç Yan Parçalar
5. Dil
6. Dilin Dirseği
7. Dilin Ucu

Bazı halk müziği kültürlerinde vargan, tasarım imkânlarının sınırlarına rağmen melodik odaklı alet olarak kullanılır. Bu şekilde notalara yazılmış çoğu vargan müziği örnekleri, melodik vargan müziğine aittir. Bu notalar, başka çalgılar için yazılmış bir müzikten çok da farklı değildir. Varganın kendine has ses çıkarmasının temelinde yatan; zor fonetik söyleyiş tekniği sayesinde, saf melodik tonların çıkarılmasıyla gerçekleşmektedir. Vargan çalma şekli, boğaz şarkı söyleme tekniğine yakındır. Bu nedenle vargan müziği, daha çok iyodli tarzında şarkı söylenen bölgelerde yaygın görülmektedir: Özellikle de Tirol, Tuva (*sıgtı, hoomey, kargıra, borbonnadır* vb.), Başkırgızistan (*uzlyau*) bölgelerinde.

Bu noktada bir vargan icracısının da tıpkı diğer icracılar gibi, kullandığı çalgı yardımıyla kendi gücünü ve sanatsal ruhunu müziğinde yansıtıp yansıtamayacağı sorusunu sormak gerekir. Çünkü vargan çalmak, yukarıda belirttiğimiz özellikler açısından diğer çalgılardan farklıdır. Herhangi bir çalgıyı çalarken, insan sadece içinden konuşur veya şarkı söyler. Vargan çalarken ise insan sadece dıştan sessizdir. Aslında insanın bütün ses organları kelimenin tam anlamıyla verimli ve yoğun bir şekilde çalışmaktadır. Yani karşımızda, insan vücudundan ayrı çalınan bildiğimiz müzik çalgılarının dışında, tek ve bölünmez bir müzik organizması (insan-çalgi) ve bu organizmanın parçalarına ayrı ayrı bakıldığında neredeyse sessiz, ama bütün gücünü ve sesini sadece insan bedeniyle birleşince ortaya çıkaran bir çalgı vardır.

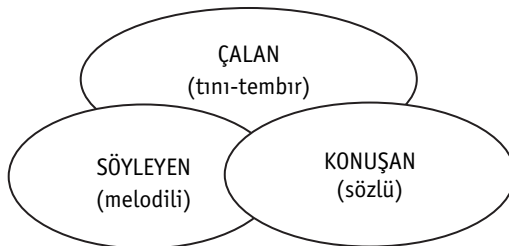
Varganın sesler dünyası çok yönlüdür. Vargan çalındığında, onun kendine has tınısı ve rengi, bu tınıyla ortaya çıkan melodi, bu melodiye ait şarkı (sözel yapı) olmak üzere, temelde üç farklı görevi üslenmiş bir çalgı ortaya çıkar. Vargan eğitimi almış bir insan için bu çalgının icrası birbiriyle bağlantılı üç aşamada gerçekleşir:

1. Melodinin haricindeki ritim ve tını gibi seslerin doğaçlanması,
2. Kendi doğuşkan yelpazesinin sınırları içinde, doğrudan sözel yapılara bağlı olmayan melodinin seslendirilmesi,
3. Şarkının benzeri olan veya şarkı haricindeki sözel yapıların taklit edilmesidir (Alekseev 1991: 3).

Varganın şarkının benzeri olan veya şarkı haricindeki yapıları taklit etmesi, halk arasında “konuşan” ve “şarkı söyleyen” vargan olarak ifade edilir ve bu özellikler arasında ayırım yapılmaz. Çünkü sözlü bir metin veya ona benzer bir sözel yapıyı söylemeden şarkı söylemek oldukça zordur; dolayısıyla vargan yardımıyla konuşmak, sözcükleri şarkıya benzer bir şekilde ezgilemeden pek mümkün değildir.

Yukarıdaki yazılan görevlerin örtüşme ihtimali ve bir çalma türünün başka bir türe sıkça geçiş yapması göz önüne alındığında, vargan icrasının üç aşaması aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Şekil 2. Vargan icrasının aşamaları (Alekseev 1991: 9).



Vargan Çalma Sürecinin Bileşimi

Fiilen vargana, dışa çıkarılmış ve güçlendirilmiş insan ses teli denir. Ses oluşumu iki süreçle gerçekleşmektedir:

1. Vurgulu süreç (parmak tekniğiyle sesin uyarılması),
2. Nefes yönlendirmesi yardımıyla sesin değiştirilmesi: Dinamik bir faktör olarak kullanılır (seslerin yükseltmesi ve alçaltması).

Bu süreç içinde karmaşık bir soluk alış veriş ilişkisi de vardır. Soluk alırken ve soluk verirken çalmak aynı önemi taşımaktadır (Aleksiev1988: 2). Bu nedenle varganda özgün sesler, genellikle düzensiz nefesten dolayı ortaya çıkar. Böylece, en beklenmedik titreşimler ve çeşitli yöntem kombinasyonları gerçekleşir. Çalan kişinin akciğerleri tıpkı akordeonun körükleri gibi çalışır; böylelikle, tını olarak oldukça yumuşak bir çalgı olan vargan, usta ellerde inanılması güç tınılara ulaşabilir.

Varganın ana ifade olanakları, insanın ses sistemine dayanır. Bu olanakları sağlayan eylemler dörde ayrılmaktadır:

1. Tını seçimi
2. Nefes yönlendirmesi
3. Artikulasyon
4. Ezgileme

Vargan Notaları

Vargan hangi sesleri çıkarabilir ve ondan melodiler üretmek mümkün müdür? Bu sesler modern müzikteki seslerle ne derecede örtüşmektedir? Bu sorular er ya da geç her vargan çalanın karşısına çıkmaktadır.

Varganın sesi, insan iskeletindeki küçük dilin titreşimleri sayesinde ortaya çıkar. Küçük dilin dalgalanmalarının tamamı, varganın temel ve en pes tonunu meydana getirir. Bu sadece, dişlere bastırılmış çalgıda duyulabilir. Yine de küçük dil sadece bütün olarak dalgalanmaz, onun bütün kısımları ayrı ayrı titreşime uğrar: Dilin yarısı, üçte bir, dörtte bir ve beşte birlik kısımları... Bu kısımların her biri kendine özgü yükseklikte ses verir ve hepsi birlikte çok sesli akor oluştururlar. Daha yüksek sesler “doğuşkan” (*overtone*) adını almaktadır.

Vargandan çıkarılan sesler, küçük dilin dalgalanan kısımlarını simgeleyen rakamlarla belirtilir: 1. kısım(bu temel tondur), 2. kısım (küçük dilin yarısının sesi), 3. kısım (küçük dilin 1/3 sesi)... (Vandre 2009: 5). Vargan, çalınırken açık ağza doğru eğilir. Ağız boşluğunun hacmine göre, doğuşkanların birinde hava titreşimi oluşturacak şekilde pozisyon almak

mümkündür. Böylelikle, çıkan vargan sesi yükselir ve rahatça duyulabilir. Farklı doğuşkanlar benzer biçimde birbirinden ayrılır. Farklı yükseklikteki doğuşkan sesleri çıkararak varganda melodiler çalınabilir.

Doğuşkanlar, vargan müziğinde “natürel” adı verilen sesleri meydana getirirler. Bunu ilk olarak, antikçağ düşünürü Pisagor’un, tek telli bir alet olan “monokort” ta test ederek tanımladığı kabul edilmektedir.

Örneğin, varganın temel tonu büyük oktavdaki Do(C) notasına denk gelir, bu da sesin 65.41 Hz frekansı ile çıktığı anlamına gelir. İkinci doğuşkan iki kere fazla frekans yükselmesine sebep olur; yani $2 \times 65.41 = 130.82$. Bu da tam olarak küçük oktavdaki Do(C) notasına denk gelir. Üçüncü doğuşkanın frekansı aynı şekilde öğrenilebilir; $3 \times 65.41 = 196.23$ Hz. Bu ses küçük oktavdaki sol(G) notasına çok benzer. Aynı şekilde devam edilirse, tüm doğuşkanların ses aralıklarını ve tampere sistemden sapma dereceleri bulunabilir. Eğer varganda sekizinci doğuşkandan başlayarak tüm doğuşkanlar çalınırsa, modern müzikte kullanılan majör bir gam seslendirilmiş olur (Vandre 2009: 7).

Bu anlamda vargandan çıkan sesin notalanması dört bileşene göre yapılır:

1. Parmak vuruşları
2. Nefes
3. Fonetik artikülasyon (boğumlama)
4. Ses tonlaması

Birincil ses uyarımı, görsel olarak açık olan vargan diline çeşitli tekniklerle uygulanan parmak vuruşları ile yapılır. Bu dile (varganın dili) uygulanan vuruşlarla ortaya çıkan sesleri notalara kaydetmek oldukça kolaydır. Nefesi kaydetmek daha zordur, çünkü nefes serbest, esnek ve çok çeşitliliğe sahiptir. Konuşma artikülasyonu uluslararası kabul görmüş çeviri işaretleriyle kaydedilebilir. Ama en zor olan kısım, her şeyden önce burun, ağız, gırtlak ve göğüs ses rezonatörlerinin açılmasıyla şematik olarak sesin tınısının (*timbre*) kayda geçirilmesidir.

Varganın oldukça kolay algılanabilen doğuşkan melodisi, sıkıntısız olarak standart portede yazılabilir. Ancak bir tane porte, bütün vargan seslerini kaydetmek için yetersizdir. Vargan müziğinin tını özelliğini yazmak için, beş çizgili porteye bir tane daha çizgi eklenir. Örneğin Markov; çizgiler arası boşlukların ana rezonatörlere (burun, ağız, gırtlak ve göğüs) karşılık olarak yorumlanabileceğini, eğer gerek olursa karın ve alın rezonatörleri için de tını portesinin altına ve üstüne iki tane çizgi daha eklenebileceğini açıklar (Markov 2009: 9).

Resim 4. Varganın ağızda tutuluşu (<http://varganist.ru/>)

Vargan notaları yazma sistemlerinden genellikle ve en sık olarak kullanılanı, aşağıda örnek olarak verilmiştir (Şekil 3 ve Şekil 4). Görünüm olarak standart Avrupa nota yazımını andırır; ancak daha basitleştirilmiş bir şeklidir. Bütün melodiler do majör tonalitede yazılır; notalar belli bir sesin tonunu değil, belli bir doğuşkanı gösterir. Böylelikle notanın transpoze edilmesine gerek kalmaz. Bu sistem herhangi bir tona ayarlanmış çalgı için kullanılabilir.

Şekil 3. Vargan için dizi (<http://varganist.ru/491.html>).

JEW'S HARP SCALE WWW.VARGANIST.RU

Do Mi Sol La Do Re Mi Fa Sol La Ti Do Re Mi Fa Sol La Ti Do

SOL 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 15 16 (17)18 20 21 24 27 30(31) 32

8^{va} 3

Şekil 4. Varganın ulaştığı doğuşkan dizisi (<http://varganist.ru/491.html>).

JEW'S HARP OVERTONE ROW WWW.VARGANIST.RU

Do Mi Sol La Do Re Mi Fa Sol La Ti Do

2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

8^{va} 3

5

17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32

Vargan notalama sisteminde:

- Birinci oktavdaki do notası varganın sekizinci doğuşkanını işaret eder
- ↑↓ İşareti: yukarıya bakan ok nefes veriş, aşağıya bakan ok ise nefes alışı anlamına gelir.
- ^ işareti: küçük dilinedışa doğru parmak vuruşu (bazen belirtilmez)
- v işareti: küçük diline içi doğru parmak vuruşu (bazen belirtilmez)
- > işareti: vurgu yaparak çalma
- + işareti: kapalı ses, böyle işaretlenmeyen sesler açıktır.
- tr işareti: tril
- ha işareti: gırtlak yardımıyla sesin keskin bir şekilde başlaması
- ah işareti: gırtlak yardımıyla sesin birden durması
- * işareti: koperto (dilin özel bir pozisyonu)
- Ta, Ka, Ti, bu heceleri kullanarak çalma
- bağ işareti: eğer notalar grubu bağ içinde ise parmak vuruşu sadece bağdaki birinci notaya gelir; diğer notalar nefes ve gırtlak yardımıyla çalınır (Markov 2009: 14).¹

Sonuç

Yakut müziğinin merkezindeki bu çalgı, diğer geleneksel çalgıların arasından sıyrılıp tınısı, akustiği, diğer ses ve çalma özelliklerinden dolayı ulusal, özgül şarkı söyleme biçimine uyum sağlamıştır. Dünyanın en küçük çalgılarından biri olan ve müzikal-kültürel işlevleri açısından Yakut kültüründe önemli bir yere sahip vargan çalgısı için, Yakutistan'ın başkenti Yakutsk'ta ilk özel vargan müzesi kurulmuştur. Bambu, ahşap, fildişi ve metal başta olmak üzere, farklı malzemelerden üretilmiş 5500 varganın bulunduğu bu müzede, dünyanın 36 farklı ülkesinden toplanan 351 vargan sergilenmektedir.

Güney Doğu Asya'dan Batı Hindistan'a, Balkanlar'dan Kuzey Amerika'ya kadar dünyanın birçok coğrafyasında farklı farklı isimlerle anılan bu çalgı, evrensel müzik kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Adına festivaller düzenlenmekte, birbirinden farklı geleneksel müzikler içinde sahip olduğu özgün sesin izlerine rastlanmaktadır. Bununla beraber, dünyadaki en geniş vargan kültürlerinden birine sahip Yakutistan'da gerçekleştirilen uluslararası vargan kongre ve festivallerini dünyanın birçok yerinden gelen vargan icracıları ve meraklıları ilgiyle takip etmektedir.

Asya'daki Türk milletlerinin müzik kültürleri içinde oldukça önemli bir yere sahip olan ve yaygın olarak kullanılan vargan, Türkiye'deki müzik kültürü içinde kendisine yer bulamamıştır. Bunda geleneksel Türk müziğinin makamsal yapısı ve Asya kökenli müziklerle ilişkisinin zayıf olması önemli olmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışmada Rusça kaynaklardan yapmış olduğu çevirilerle bana yardımcı olan Ondokuz Mayıs Devlet Konservatuarı Öğr. Gör. Valeriya Özkan'a teşekkür ederim.

Açıklamalar

¹ Vargan çalgısı, ağırlıklı olarak Yakut kültürü içinde ele alındığı için, o kültürün usta icracılarından biri olan V. Markov'unvargan çalmada kullanılan teknik işaretler bilgisinden uyarlanmıştır.

Kaynaklar

- Alekseev, Eduard (1991). "Vargan igrayışçiy, poyuşçiy, govoryaşçiy". *Vtoroy mejdunarodnyy kongress po varganovedeniyu*. Yakutsk <http://elleyada-fest.ru/indeks.php?option=com_content [Erişim: 19.10.2010]
- _____, (1988). "Vargan: neraskritiye issledovatel'skiye perspektivi." *Vargan i yego muzıka. Materialı I Vsesoyuznoy konferentsii*. Yakutsk. 6-14.
- Hudiyakov, A.İvan (1969). *Kratkoe Opisanie Verhoyanskogo Okruga*, Leningrad: Nauka Yay.
- Kulakovskiy, Alexey (1977). "Pesnia Yakuta: Stikhi i Poemy". (Originally published 1910.) *Sovetskaia Rossia*: Moscow. 29-42.
- Markov, Vladimir (2009). "Sistema Zapisi Vargannoy Muziki". <http://varganist.ru/48.html> [Erişim: 20.01.2011]
- Okladnikov, P. Alexey (1970). *Yakutia: Before its Incorporation in the Russian State*. McGill-Queen's University Press.
- Suits, Juhan (2007). "The Parnu Type of Wedged Jew's Harp: Quest for Historical Sources and Manufacturing Techniques". Yüksek Lisans Tezi. Faculty of Art Folk Culture and Teacher Education, İnstitute of Folk Culture, Telemark University. Rauland.
- Utkin, Ksenofont D. (1994). *Mastera homusov-nositeli metallurgışeskoj kulturi yakutov*. Sbornik II Mejdunarodnogo kongressa po varganovedeniyu. Yakutsk.
- Vandre, Robert (2009). "Scale of the Jew's Harp: The Natural Harmonic Row". <http://varganist.ru/41.html>. [Erişim: 01.02.2011]
- <http://azbuki.altnet.ru>. [Erişim: 11.01.2011]
- <http://rus.ilkhomus.com/?p=196>. [Erişim: 8.2.2011]

A Traditional Yakutian Instrument: Vargan

Bahar Güdek*

Abstract

Vargan, which is a musical instrument that originated in Asia and whose earliest archaeological examples can be found in Northeast Asia, is commonly known as “jew’s harp” throughout the world. It is known that this instrument could be found in Europe by the 13th century and spread to Africa and America from there.

Vargan, whose usage goes back to thousands of years, is a traditional popular instrument among the societies living in Northeast Asia, particularly where the Shamanism culture is dominant. This unusual instrument, which is believed to have spread out to the world from the Northeast Asian regions, where there is a Turkish population, takes on different names in the world and is among the national instruments of the Republic of Yakutia (Sakha Republic).

Vargan has a limited technical capacity and is known as a simple instrument; however, it also has multiple and inexhaustible capabilities of expression. Actually, what enables this quality of diversity is not Vargan’s own capacity but the human being’s ability to give this instrument vitality via his voice and speech.

This article focuses on Vargan’s place in the culture of the Yakuts, the types of vargan, its usage opportunities and playing techniques.

Keywords

Vargan, playing vargan, vargan music, notation system of vargan, culture of Yakut

* Assist. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Music Education Division – Samsun/ Turkey
bgudek@omu.edu.tr

Традиционный музыкальный инструмент якутов: варган

Бахар Гюдек*

Аннотация

Варган, родиной которого является Азия и самые древние образцы которого обнаружены в Северо-Восточной Азии, в мире известен под названием “jew’s harp”. Известно, что начиная с 13-го века он распространяется и в Европе, позже в Африке и Америке. Варган, истоки которого уходят вглубь тысячелетий, является традиционным музыкальным инструментом народов Северной Азии и особенно народов, где шаманизм является доминирующей культурой. Используемый в различных частях света под разными названиями и распространившийся по всему миру от тюркских народов Северо-Восточной Азии этот инструмент является национальным музыкальным инструментом Якутии (Республики Саха).

Вследствие ограниченных технических возможностей являющийся простым инструментом варган одновременно имеет практически неисчерпаемые возможности для многогранного выражения музыки. Это богатство звуков обеспечивается не собственной силой варгана, а оживлением инструмента посредством передачи через него человеческого голоса и речи.

В данной статье рассматриваются роль и место народного музыкального инструмента якутов варгана в якутской культуре, его типы, возможности и техника использования музыкального инструмента.

Ключевые слова

варган, играть на варгане, варганная музыка, типы варгана, якутская культура

* и.о.доц. док. университет Ондокуз Майыс педагогический факультет кафедра музыки – Самсун / Турция
bgudek@omu.edu.tr